

at socialdemokratisme desuden spillede en vigtig rolle i mange andre europæiske lande ikke mindst efter 1945, fx i Storbritannien. Denne geografiske uligevægt er med til at forstærke billedet af et europæisk århundrede præget af brud og radikalisme i *Contesting Democracy*.

Det samme er Müllers forkærlighed for semi-prominente, radikale og eksotiske tænkere, som der var mange af i Centraleuropa. I studiet af disse tænkere anvender Müller en metode, hvormed han forbinder deres idéer – som ofte blev udfoldet i form af større politisk-ideologiske traktater – med en livshistorie, der enten afspejler eller interagerer med udviklingen af de europæiske ideologier. Med denne metode overser Müller de knap så radikale ideologer samt de ideologer, hvis produkter kom til udtryk i andre typer tekster end den politisk-ideologiske traktat, og hvis livshistorie ikke nødvendigvis var bundet op på udviklingen af de europæiske ideologier. Det gælder fx producenterne af neoliberal ideologi, der kommer til udtryk i fx management-bøger, firma-regelsæt og cirkulærer fra stat og kommune. Idet Müller i sin analyse fuldstændig forbigår den omfangsrige litteratur, der er skrevet om neoliberalismen, overser han den enorme indflydelse, denne ideologi har haft specielt fra 1990'erne og fremefter. Fokuset på de radikale og eksotiske tænkere fører også til en noget hårdhændet behandling af '68', hvor de knap så spektakulære, men dog indflydelsesrige tænkere og ideologier tildeles meget lidt opmærksomhed.

Disse indvendinger skal imidlertid ikke overskygge, at *Contesting Democracy* uden konkurrence er det bedste værk på sit felt og en bog, som fortjener en stor læserskare. Bogen er uomgængelig for såvel specialister som nybegyndere i studiet af moderne politisk ideologi, ligesom forskere med interesse for Europastudier og social-politiske problematikker i bredere forstand vil finde megen brugbar information og inspiration i Müllers analyse.

Niklas Olsen

HENRIETTE BUUS (red.): Første Verdenskrig ved Tunestillingen. Forsvarsvilje og hverdagsliv. Greve Museum 2010. 252 s. 280 kr.

Der var 90.000 mand i sikringsstyrken, deraf 50.000 på Sjælland og 5-6000 på fast vagt i Tunestillingen, et skyttegravsanlæg fra Mosede fort ved Køge bugt til Roskilde fjord. Linjen skulle beskytte København mod angreb fra tysk side. Det er svimlende tal, ikke mindst for de lokale bønder, som havde omkring 2000 af soldaterne indkvarteret, mens de

øvrige boede i to store lejre. Indkaldelse hvert halve år, begrænsede orlovsmuligheder – og en krig, som kun i få tilfælde kom i nærheden af Danmark, men som indirekte havde store konsekvenser i form af vareknaphed og rationeringer.

Ikke underligt, at det svimlede for datiden: For generaler og politikere, som var uenige om forsvarsstrategien; for soldaterne, som måtte grave huller og være på øvelse, mens familien manglede faderens arbejdskraft i hverdagen og især i høsten – og for de lokale husmødre, der hurtigt fik nok af at skulle mætte de mange ekstra munde.

Om dette med nutidens øjne helt vanvittige projekt har Greve Museum med museumsleder Henriette Buus i spidsen indsamlet et overvældende materiale. Det dokumenterer forløbet helt ud i suppegryderne og gør det muligt at sætte sig i både generalernes, soldaternes og deres familiers sted. Fundet af mandtalskort fra Karlslunde by fra vinteren 1918-1919 afslører, hvilke hushold som havde råd – og plads – til at holde en hjemmegris, og hvem som ikke magtede det, mens de mange desperate breve fra hustruer til indkaldte soldater sendt til hærledelsen fortæller om krigens omkostninger på hjemmefronten. For slet ikke at tale om de mange tjenesteforseelser, som blev opregnet i forsvarrets straffebøger. I takt med at projektet oplevedes som mere og mere meningsløst, voksede omfanget af udeblivelser og rømninger – druk og respektløshed blev dagens orden.

Bogens behandling af historien om Tune-stillingen falder således helt i tråd med den nye social- og kulturhistoriske drejning, som præger den internationale forskning i 1. Verdenskrig, repræsenteret ved navne som John Horne og Jay Winter, i Danmark fornemt introduceret af Niels Arne Sørensen og Claus Bundgård Christensen.

Materialet er overvældende, ikke kun på arkivside, men også på billedside, og det præger bidragene i antologien. De spænder fra en introducerende tekst, over en detaljerig gennemgang af det militærpolitiske og strategiske forløb, til artikler, der behandler forsyningssituationen, soldaternes liv i og uden for skyttegravene og lokalsamfundets reaktioner på projektet. Her er masser af viden, men ind imellem alt for detaljeret til, at det bider sig fast. Nogle af teksterne, især Michael H. Clemmensens militærhistoriske bidrag og Lisbeth Haastrups behandling af forsyningssituationen, med hjemmegrisen som omdrejningspunkt, nærmer sig afhandlinger, mens andre bidrag om eksempelvis soldaternes fritid og de mange paternitetssager lettere lade sig læse. Billederne er fantastiske, men desværre ind imellem små og dårligt reproduceret, ligesom billedtekst og noter står med meget små typer.

Man spekulerer på, hvem målgruppen mon er. Gymnasielæreren, som skal forberede et forløb? Historikeren med speciale i 1. Verdenskrig? Den brede offentlighed? Uanset hvad, vidner antologien om Tune-stillingen om det store kulturhistoriske potentiale, som gemmer sig i de militærhistoriske arkiver, og om, at begrebet forsvarsvilje bedst forstås i flertal. Man behøver ikke læse det hele på een gang for at blive både klogere og overrasket.

Ning de Coninck-Smith

ERIK CHRISTENSEN: Borger i tre verdener. Johannes Hohlenbergs økonomisk-politiske filosofi. Odense 2011, Syddansk Universitetsforlag. 144 s. 148 kr.

Tiden omkring og kort efter Første Verdenskrig var præget af opbrud på mange områder. Først var der krigsfrygten, siden skabte Første Verdenskrig økonomisk kaos og grundlag for nye ideologier, der skulle omforme samfundet i en mere retfærdig retning. Georgismen er et eksempel, den antroposofiske bevægelse, med Rudolf Steiners navn som det stærke banner, er et andet. Endelig var der naturligvis marxismens udmøntning i en delvis ny revolutionær ideologi: kommunismen.

Midt i denne ideologiske verden levede den danske filosof og forfatter Johannes Hohlenberg (1881-1960). I begyndelsen af 1900-årene opholdt han sig i Paris, da hans mål var at blive maler. Efter rejser i Ægypten og Indien i årene omkring 1912 ændredes hans tilværelse. Optaget af østens mystik forfattede han en bog om yoga, og snart resulterede også Keops- pyramidernes hemmeligheder i en publikation. Sidst i 1920'erne kom en bog om Goethes Faust, og efter 2. Verdenskrig to bøger om Søren Kierkegaard, der fik stor udbredelse.

Hohlenberg traf Steiner og blev generalsekretær i det danske antroposofiske selskab 1923-31. Gennem en længere årrække var han redaktør af det nordiske antroposofiske tidsskrift Vidar (1926-40).

Hohlenberg er på mange måder vanskelig at placere, for ikke nok med at han studerede de nævnte emner grundigt, han ønskede også i et vist omfang ideerne realiseret for at skabe et bedre samfund, og her er hans »demokratibegreb« ganske interessant.

Den demokratiske stat – hvor flertallet bestemmer – bør for Hohlenberg være en begrænset stat, fordi den økonomiske og den kulturelle sfære i et demokratisk samfund ikke bør være underlagt statens – altså flertallets – suverænitet. På det kulturelle område er det den enkelte, der er suveræn. Ingen kan bestemme, hvad den enkelte person skal tro